

УДК 81'1.001

Ю.І. ДЕНИСЮК,
*викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)*

ПРЕЗИДЕНТСЬКИЙ ДИСКУРС ЯК ПРЕДМЕТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті увага зосереджена на дослідженні президентського дискурсу як предмета лінгвістичних досліджень. Пропонується дослідження президентського дискурсу з урахуванням чотирьох вимірів: 1) комунікативного виміру – взаємодії суб'єктів мовленнєвої діяльності в соціальних ситуаціях; 2) когнітивного виміру – передавання знань, інформації й уявлень; 3) мовного виміру – власне використання мови; 4) жанрового виміру – реалізації мовних жанрів у жанровому просторі президентського дискурсу. У кожному вимірі обґрунтовуються та наводяться ознаки, які характеризують та описують досліджуваний вимір президентського дискурсу.

Ключові слова: президентський дискурс, комунікативний вимір, когнітивний вимір, мовний вимір, жанровий вимір.

Президентський дискурс (далі ПД) як різновид інституційного дискурсу є складним багатовимірним мовленнєвим явищем, який не має повного наукового опису в сучасній парадигмі комунікативно-дискурсивних мовознавчих студій, і нерідко виступає синонімом інших понять: президентська промова чи президентська риторика. Метою статті є розгляд багатовимірності ПД та встановлення можливих напрямів його дослідження.

Президент як глава президентської республіки метонімічно означає державу в цілому. До прикладу, Дж. Лакофф зауважив, що американські політичні лідери і близькі до них журналісти вважали за краще говорити не про війну з Іраком, а про боротьбу із Саддамом Хусейном [1, с. 132]. Президент США уособлює єдність держави. Він є гарантом конституції, символом нації і правопорядку, головним представником держави у відносинах з іншими країнами. Як глава виконавчої влади він формує адміністрацію, тобто призначає вищих посадових осіб, суддів, федеральних суддів і генерального прокурора, спрямовує діяльність державного апарату, забезпечує зайнятість населення і стабільність економічного зростання, стежить за дотриманням і виконанням законів. Президент є головнокомандувачем збройних сил: здійснює загальне керівництво військовою політикою, призначає вищих військових керівників, особисто приймає рішення щодо дій американських збройних сил (в рамках повноважень, наданих конгресом). Тільки він може віддати наказ про використання ядерної зброї. Має право використовувати армію для підтримки миру і порядку в країні. У США президентські вибори проводяться разом з виборами до конгресу. Термін перебування на посаді президента США обмежений 8 роками [2].

Оскільки, враховуючи вагому роль президента у президентській республіці, політологи виокремлюють соціальний інститут президента, то не викликає сумніву, що в рамках інституційного дискурсу слід виокремити і такий його різновид, як ПД.

Роль ПД є визначальною, коли в державі відбуваються важливі події чи впроваджуються вагомі реформи. У таких умовах він може забезпечити ефективне здійснення реформ. Саме «зверху» йде пояснення особливостей внутрішніх та зовнішніх подій у державі, і виз-

начаються перспективи змін. Реакція «знизу» при цьому вкрай важлива і необхідна для осіб, які приймають рішення. Будь-який сигнал зворотного «зв'язку» дозволяє здійснити цільове налаштування [3, с. 124]. Образ діяльного лідера в умовах інформаційного суспільства «конструється в очах публіки не стільки реальними діями та ініціативами, а, радше, за допомогою слів і промов» [4, с. 24].

ПД забезпечує консолідацію суспільства, оскільки:

- виражає позицію президента у всіх внутрішніх та зовнішніх питаннях держави;
- є предметом обговорення всіх державних та громадських структур для вироблення остаточних оцінок та стратегій;
- є інструментом впливу на процес формування громадської свідомості;
- є засобом врегулювання конфліктів та консолідації суспільства;
- є знаряддям регулювання роботи всіх структур президентського апарату.

У сучасному мовознавстві виділяють два підходи до вивчення ПД. Перший передбачає аналіз ідеостилів президентів: мовознавці розглядають комунікативні стратегії і тактики президентів, використання мовних засобів їх втілення (на фонетичному, лексичному, фразеологічному, стилістичному рівнях) [5, с. 14]. Прихильники другого підходу досліджують не лише мовленнєву діяльність президента, але й шляхи створення образу президента у інших типах дискурсів: масмедійному, Інтернет тощо. Це дозволяє визначити, як керівник країни сприймається в національній свідомості [6, с. 127–139].

З погляду автора статті дослідження ПД передбачає врахування чотирьох вимірів:

- 1) комунікативний вимір – взаємодія суб'єктів мовленнєвої діяльності в соціальних ситуаціях;
- 2) когнітивний вимір – передавання знань, інформації й уявлень;
- 3) мовний вимір – використання мовних засобів;
- 4) жанровий вимір – реалізація мовних жанрів у жанровому просторі ПД.

Кожен з вимірів передбачає розгляд низки суттєвих ознак ПД як предмета лінгвістичних досліджень. **Комунікативний вимір** враховує чотири основні ознаки досліджуваного дискурсу. *Першою ознакою* є його статусна-рольова природа. Мовлення президента є найважливішою характеристикою його соціального статусу і моделюється цим статусом. У ньому можна виокремити статусні «індекси», які можуть бути імпліцитними або експліцитними. Інтерпретація цих індексів дозволяє розглядати їх як оцінну категорію у ПД [7, с. 67]. *Другою ознакою* є адресованість. Виступам та зверненням президента (усним чи письмовим) притаманна особлива форма втілення комунікативної інтенції, яка враховує специфіку аудиторії, а саме її чисельність, професійний і освітній рівень, віковий склад, політичну орієнтацію та настрої. Л. Зигельман і Л. Міллер вважають, що звернення президента (усне чи письмове) значною мірою залежить від аудиторії та предмета обговорення: «Зміст висловлювання частково формується аудиторією, перед якою робиться це висловлювання, або, принаймні, аудиторія обирається на основі очікуваної від неї реакції на повідомлення» [8, с. 36]. Досліджують дискурсивні маркери адресованості та вибір стратегій і тактик для забезпечення впливу на адресата. *Третьою ознакою* є втілення стратегічності мовлення. ПД втілює набір комунікативних стратегій і тактик, які президент використовує для створення свого образу і для досягнення поставлених цілей. *Четвертою ознакою* є тональність. Офіційність / неофіційність спілкування проявляється в його тональності. Тональність ПД розглядається як комплекс формально-змістових характеристик, які залежать від відносин учасників цього типу дискурсу. Тональність досліджується за такими параметрами: структурно-композиційна форма висловлень, співвідношення вербальних та невербальних засобів, якість мовного продукту, добір мовних засобів. Офіційне спілкування більш регламентоване за формою і спирається на вербальні, а не на пара- та екстралінгвальні засоби, менш емоційне; краще за якістю мовного продукту, менш імпульсивне і, як правило, підготовлене [9, с. 57]. Тональність іноді визначається через реєстри, які ситуативно обумовлюють варіанти стилю. В межах офіційного стилю розрізняють паритетний та авторитарно-командний реєстри. Термін «паритетний» застосовується на позначення спілкування рівноправних за соціальним статусом комунікантів, у ПД це відносини між главами держав. Авторитарно-командний реєстр характеризує спілкування нерівноправних партнерів, тобто коли адресантом виступають нижчі за статусом адресанти. Тональність

відображає емоційно-вольову установку президента в момент досягнення конкретної комунікативної мети [10, с. 89].

При дослідженні ПД у **когнітивному вимірі** увага звертається та таку його ознаку як *інформативна насиченість*. Дослідження мовних засобів втілення категорії інформативності у ПД передбачає врахування виокремлених у І. Гальперіна таких видів текстової інформації: змістовно-фактуальна; змістовно-концептуальна та змістовно-підтекстова [11, с. 27–28]. В американському ПД змістовно-фактуальна інформація є експліцитною за своєю природою, тобто вона завжди виражена вербально, у всіх жанрах. Одиниці мови, які використовуються для передавання цієї інформації, вживаються в прямих, предметно-логічних, словникових значеннях. Фактуальність оптимізує інформаційний баланс, оскільки легше сприймається і усвідомлюється аудиторією та не потребує від неї застосування значних масивів допоміжної для декодування інформації [12]. Змістовно-концептуальна інформація розкриває індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, що описані засобами змістовно-фактуальної інформації. Дослідження цього типу інформації у ПД передбачає розгляд мовних засобів, які дозволяють розкрити задуми президента, причинно-наслідкові зв'язки та події, їхню значущість в соціальному, економічному, політичному, культурному житті держави. Змістовно-підтекстова інформація – імпліцитний зміст тексту – являє собою «приховану інформацію», «потік додаткових смислів», що реалізується переважно засобами вторинної номінації та є факкультативною відносно змістовно-фактуальної та змістовно-концептуальної інформації. Підтекстова інформація виявляє приховані смисли в описі фактів, явищ та подій завдяки здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення, а також завдяки здатності речень у надфразових єдностях додавати певні смисли. Питання дослідження організації мовлення президента при передаванні змістовно-підтекстової інформації пов'язане із семантичним аналізом окремих компонентів висловлення та зв'язків між ними. Цей аналіз невіддільний від дослідження різних видів пресупозиції: екзистенційної, прагматичної, категорійної та семантичної [13, с. 492]. Для дослідження ПД особливо вагомою є прагматична пресупозиція, яка тлумачиться як презумпція зрозумілості повідомлення, що регулюється президентом відносно адресатів.

Одним із перспективних напрямів досліджень ПД є співвідношення різних типів інформації у різних жанрах. Інформація, отримувана з кожного виду мовленнєвого жанру ПД, певною мірою зумовлена власне назвою певного типу тексту, оскільки у кожному жанрі ПД міститься пресупозиція, тобто в процесі його номінації розкривається й певною мірою визначається основна прагматична спрямованість.

Другою ознакою ПД у когнітивному вимірі є ціннісна орієнтованість. ПД репрезентує оцінку подій з погляду президента. Для прикладу, дискурсу президента Барака Обами притаманне звертання до таких загальнолюдських цінностей: family, health, security, education, тобто спрямованість на моральні та традиційні сімейні цінності, а також глобально-міжнародні американські цінності: peace, work, understanding, religion, terrorism. Дослідження ціннісної орієнтованості ПД пов'язане з розкриттям засобів вербалізації одноіменних концептів як ментальних моделей, які сформовані (чи президент прагне сформувати) у свідомості громадян.

Дослідження ПД у **мовному вимірі** передбачає дослідження структурних, лексико-граматичних та стилістичних характеристик різножанрових текстів.

До прикладу, аналіз президентських меморандумів Барака Обами 2009–2016 рр. у мовному вимірі засвідчує, що абсолютна більшість меморандумів мають *чітку аналогічну структуру*. У верхній частині документа вказано місце видання меморандуму: Білий Дім, офіс прес-секретаря та дата видання. Вагомість ПМ підсилюється вказівкою «For Immediate Release» (для невідкладного виконання), яку мають 90% проаналізованих текстів. Кожен ПМ має офіційну назву, яка відображає основну суть питання, якого торкається президент у цьому меморандумі. У наступному рядку вказується адресат, до якого надсилається документ. Предмет меморандуму (Subject) дублює назву меморандуму. У базі даних ПМ Барака Обами такі меморандуми є найчисельнішими і зазвичай містять президентські настанови, спрямовані до тих чи інших осіб чи відомств. Основний текст ПМ є лаконічним. Його обсяг зазвичай становить 1–2 сторінки. У кінці президент ставить підпис: Barack Obama.

Стосовно дослідження *лексичного* наповнення ПД, то воно визначається тематикою текстів. До прикладу, ПМ поділяються на тематичні групи, кожна з яких містить певні лексеми. Так, у тематичній групі з організаційного забезпечення роботи структур і відомств щодо військових питань основними лексемами є: *defense, Army, forces, military commanders, battle field, Armed Forces, military personnel, combat, secretary of defense, commander in chief, commander of defense, secretary of defense, weapons, assault, war*. У тематичній групі з організаційного забезпечення роботи структур і відомств щодо питань боротьби з тероризмом основними лексемами є: *terrorism, terrorists, peace*.

У рамках мовного виміру дослідження ПД важливу роль відіграє аналіз *граматичних* параметрів текстів. Зокрема аналіз меморандумів засвідчує, що вони насичені складними граматичними конструкціями, такими як *complex subject, complex object* та *passive voice*. Показовим є часте вживання словосполучень з дієсловами у формі теперішнього часу із значенням позачасовості, постійності дії.

Стилістичний аналіз меморандумів підтверджує загальновідомий факт, що вони написані у діловому стилі. Чіткість, послідовність та лаконічність висловлювань, дотримання загальноприйнятих правил пунктуації, поділ на абзаци, та великі за обсягом та конструктивно складні речення є основними ознаками президентських меморандумів у складі ПД. Президентські меморандуми у складі ПД стилістично обрамленні адресатом, темою меморандуму, зазначенням предмета, вказівками до виконання та підписом. Як правило, діловий стиль передбачає безособові речення, але в цьому випадку спостерігається ведення мовлення від першої особи однини, що характеризує емоційну та особистісну привязаність мовця до сказаного. Варто зазначити, що лексико-стилістичні групи слів включають військову, економічну та політичну термінологію, вживання усталених мовних одиниць, кліше, виключає скорочення, фразові дієслова, акроніми та вживання лексики у непрямому значенні.

Жанровий вимір передбачає дослідження палітри мовленнєвих жанрів ПД. У жанровому просторі ПД виділяємо облігаторні, до яких належать прокламації та розпорядчі накази, адміністративні накази, реорганізаційні плани, президентські директиви, виконавчі угоди, та факультативні – заяви, промови, інтерв'ю, зустрічі, письмові звернення неофіційного характеру, телефонні розмови [14]. Жанри ПД належать до різних мовленнєвих варіантів мови: усного та письмового. ПД з погляду мовленнєвої поведінки президента як комунікативної особистості, виражається системою типових комунікативних актів – мовленнєвих жанрів, які тлумачимо як повторювану єдність знаків у повторюваних комунікативних ситуаціях породжених соціальним інститутом президента.

У сучасному українському мовознавстві не має спеціальних досліджень ПД, однак є низка дослідників, які зупинялися на аналізі тих чи інших параметрів ПД. Комунікативний вимір досліджували такі науковці, як В. Карасик, Л. Зігельман, Т. Матвеева. Когнітивний вимір описували такі дослідники, як І. Гальперін, О. Селіванова. Мовний вимір аналізували Т. Дорожкіна, А. Михальська, В. Карасик. Жанровий вимір досліджували Л. Славова, Т. Матвеева, В. Карасик. ПД як предмет дослідження передбачає врахування чотирьох вимірів: 1) комунікативного виміру – взаємодії суб'єктів мовленнєвої діяльності в соціальних ситуаціях; 2) когнітивного виміру – передавання знань, інформації й уявлень; 3) мовного виміру – власне використання мови; 4) жанрового виміру – реалізації мовних жанрів у жанровому просторі президентського дискурсу. У кожному вимірі виокремлюються ознаки, які характеризують та описують досліджуваний вимір президентського дискурсу. Комунікативний вимір враховує чотири основні ознаки досліджуваного дискурсу: статусна-рольова природа, адресованість, особливості мовного втілення стратегій і тактик, тональність. Когнітивний вимір характеризується через такі ознаки, як інформативна насиченість та ціннісна орієнтованість. Мовний вимір передбачає розгляд лексичних, граматичних, стилістичних, структурних особливостей текстів. Жанровий вимір ПД передбачає дослідження палітри мовленнєвих жанрів.

Список використаних джерел

1. Lakoff G. Cognitive Semantics / G. Lakoff // Meaning and Mental Representations. – Bloomington-Indianapolis: Indiana University Press, 1988. – P. 119–154.

2. Сумбатян Ю.Г. Особенности президентской системы в США / Ю.Г. Сумбатян // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. – 2000. – № 2. – С. 105–112.
3. Михальская А.К. Русский Сократ: Лекции по сравнительно-исторической риторике / А.К. Михальская. – М.: Академия, 1996. – 192 с.
4. Дорожкина Т.Н. Речевой имидж политического лидера / Т.Н. Дорожкина // Социс (социологические исследования). – 1997. – № 8. – С. 24–25.
5. Славова Л.Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: монографія / Л.Л. Славова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2010. – 358 с.
6. Гаврилова М.В. Политический дискурс как объект лингвистического анализа / М.В. Гаврилова // Полис: Политические исследования. – 2004. – № 3. – С. 127–139.
7. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М.: Институт языкознания АН СССР, Волгоградский педагогический институт, 1991. – 495 с.
8. Sigelman L. Understanding presidential rhetoric, the Vietnam statements of Lyndon Johnson / L. Sigelman, L. Miller // Communication research. – 1978. – № 1. – P. 67–70.
9. Ермоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Ермоленко, С.П. Бибиц, О.Г. Тодор. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
10. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: синхронно-сопоставительный очерк / Т.В. Матвеева. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1990. – 172 с.
11. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М.: КомКнига, 2007. – 144 с.
12. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики / О.О. Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
14. Денисюк Ю.І. Жанрова палітра американського президентського дискурсу / Ю.І. Денисюк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. – 2016. – № 16. – С. 96–102.

References

1. Lakoff, G. Cognitive Semantics. In: Meaning and Mental Representations. Bloomington-Indianapolis, Indiana University Press, 1988, pp. 119-154.
2. Sumbatyan, Yu.G. *Osobennosti prezidentskoj sistemy v SSHA* [Features of the presidential system in the US]. *Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov. Politologiya* [The bulletin of RUDN University. Political science], 2000, no. 2, pp. 105-112.
3. Mihal'skaya, A.K. *Russkij Sokrat: Lekcii po sravnitel'no-istoricheskoi ritorike* [Russian Socrates: Lectures on comparative historical rhetoric]. Moscow, Akademiya Publ., 1996, 192 p.
4. Dorozhkina, T.N. *Rechevoj imidzh politicheskogo lidera* [Speech image of a political leader]. *Socis (sociologicheskie issledovaniya)* [Socis (sociological researches)], 1997, no. 8, pp. 24-25.
5. Slavova, L.L. *Movna osobystist' polityka: kohnityvno-dyskursyvnyj aspekt: monohrafiia* [Language identity politics: Cognitive-discursive aspect monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka Publ., 2010, 358 p.
6. GavriloVA, M.V. *Politicheskij diskurs kak ob'ekt lingvisticheskogo analiza* [Political discourse as an object of linguistic analysis]. *Polis: Politicheskije issledovaniya* [The polis: Political researches], 2004, no. 3, pp. 127-139.
7. Karasik, V.I. *Yazyk social'nogo statusa* [Language of social status]. Moscow, Institut yazykoznanija AN SSSR, Volgogradskij pedagogicheskij institut Publ., 1991, 495 p.
8. Sigelman, L., Miller L. Understanding presidential rhetoric, the Vietnam statements of Lyndon Johnson. In: *Communication research*, 1978, no. 1, pp. 67-70.
9. Yermolenko, S.Ya., Bybyk, S.P., Todor, O.H. *Ukrains'ka mova. Korotkyj tлумachnyj slovnyk lnhvistychnykh terminiv* [Ukrainian language. A short glossary of linguistic terms]. Kyiv, Lybid' Publ., 2001, 224 p.

10. Matveeva, T.V. *Funkcional'nye stili v aspekte tekstovih kategorij: sinhronno-sopostavitel'nyj ocherk* [Functional styles in the aspect of text categories: synchronous-comparative essay]. Sverdlovsk, Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta Publ., 1990, 172 p.

11. Gal'perin, I.R. *Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya* [Text as an object of linguistic research]. Moscow, KomKniga Publ., 2007, 144 p.

12. Selivanova, O.O. *Aktual'ni napriamy suchasnoi linhvistyky* [Recent trends of modern linguistics]. Kyiv, Fitosotsiotsentr Publ., 1999, 148 p.

13 Selivanova, O.O. *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [modern Linguistics: terminology encyclopedia]. Poltava, Dovkillia-K Publ., 2006, 716 p.

14. Denysiuk, Yu.I. *Zhanrova palitra amerykans'koho prezident-s'koho dyskursu* [Genre palette of American presidential discourse]. *Naukovyj visnyk Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Seriya: Filolohichni nauky* [Scientific bulletin of Lesya Ukrainka Eastern National University. Philological sciences], 2016, no. 16, pp. 96-102.

В статье внимание сосредоточено на исследовании президентского дискурса как предмета лингвистических исследований. Предлагается исследование президентского дискурса с учетом четырех измерений: 1) коммуникативного измерения – взаимодействия субъектов речевой деятельности в социальных ситуациях; 2) когнитивного измерения – передачи знаний, информации и представлений; 3) языкового измерения – собственно использования языка; 4) жанрового измерения – реализации речевых жанров в жанровом пространстве президентского дискурса. В каждом измерении приводятся и обосновываются признаки, которые характеризуют и описывают исследуемое измерение президентского дискурса.

Ключевые слова: президентский дискурс, коммуникативное измерение, когнитивное измерение, языковое измерение, жанровое измерение.

The article focuses on the study of presidential discourse as the subject of linguistic research. It is proposed to study the presidential discourse taking into account four dimensions: 1) communicative dimension – the interaction of speech activity in social situations; 2) cognitive dimension – the transfer of knowledge, information and ideas; 3) linguistic dimension – the actual use of language; 4) genre dimension – implementation of speech genres in the genre space of presidential discourse. Each dimension is justified and given features that characterize and describe the dimension of the presidential discourse under study.

Key words: presidential discourse, communicative dimension, cognitive dimension, linguistic dimension, genre dimension.

Одержано 3.12.2016